

СПІЛКА УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ ТА ЇЇ ЖУРНАЛІСТСЬКА І ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ НА ЕМІГРАЦІЇ

Микола ТИМОШИК

orcid.org/0000-0002-7011-3022

доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри журналістики КНУКіМ

Анотація. Стаття написана на основі проведеного автором під час наукового стажування у Великій Британії дослідження документів і матеріалів Крайової управи СУМ, що зберігаються в архіві та бібліотеці Союзу Українців у Великій Британії в Лондоні. Також вивчені всі підшивки періодичних видань «Голос Молоді», «Авангард», «Українська Думка» та «Визвольний Шлях», повні комплекти яких наявні лише в цьому архіві.

У науковій дискусії, яка й досі не затихає, з приводу того, чи Спілка Української Молоді була проектом радянських спецслужб із метою виявлення і ліквідації національно свідомої частини українського суспільства у 20-х – на початку 30-х років ХХ ст., чи за нею стояли реальні організатори і реальні справи, автор відноситься до числа дослідників, що поділяють другу точку зору.

Схема життєдіяльності цієї організації була такою: заснована в Києві на базі Першої Київської трудової школи ім. Шевченка наприкінці 1925 року як альтернатива московській організації комуністичного комсомолу. Засновником і першим очільником СУМу став Микола Павлушков. 1929 року СУМ як «підпільна контрреволюційна організація» була викрита каральними органами радянської влади. 1946 року СУМ відновилася в Німеччині, в таборах фінансованих Америкою вимушених збігців із Східної Європи. Перше число головного друкованого органу організації вийшло в Мюнхені у грудні 1946 року. У грудні 1949 року у Лондоні засновується журнал «Голос Молоді». Там починається активний книговидавничий рух цієї організації.

Увага автора зосереджена на аналізі друкованих матеріалів, які продукувала ця організація і які в повному обсязі недоступні сьогодні в Україні. Йдеться про низку циклостильових видань засобами малої поліграфії, що виходили в Мюнхені та Лондоні, а також місячники «Авангард», «Голос Молоді» та тематичну сторінку крайового осередку СУБ у Великій Британії на сторінках лондонської газети «Українська Думка». Проаналізовані за тематичним принципом такі головні теми публікацій: пропаганда в позабільшовицькому демократичному світі ідей воюючої України; захист і продовження справи УПА, полеглих героїв національно-визвольних змагань українців усіх часів; засвоєння в чужинців їхнього досвіду праці в усіх галузях життя і державного будівництва з тим, щоб потім використати його у визволеній від більшовиків Україні.

Ключові слова: Спілка Української Молоді; СУМ; журнал «Авангард»; журнал «Голос Молоді»; журналістика на еміграції; видавнича справа на еміграції; інформаційна діяльність українців на чужині.

UKRAINIAN YOUTH ASSOCIATION AND ITS JOURNALISTIC AND PUBLISHING ACTIVITIES IN EMIGRATION

Mykola TYMOSHYK

Doctor of Philological Sciences, professor,

Head of the Department of Journalism, Kyiv National University of Culture and Arts

© Тимошик М.

Annotation. *The article is based on the author's research of documents and materials of the UYA Board, conducted during his scholarly internship in the UK. The materials belong to the library of the Association of Ukrainians in Great Britain in London and the archives which exclusively store complete files of such periodicals as Holos Molodi, Avanhard, Ukrainska Dumka, and Vyzvolnyi Shliakh, which were also studied.*

In the ongoing scientific debate over the assumption whether the Ukrainian Youth Association was a project of the Soviet secret services formed to identify and eliminate the nationally conscious part of the Ukrainian society in the 1920s and early 1930s, or the hypothesis that it was backed up by real organizers and cases, the author belongs to the group of researchers that share the second point of view.

Modus operandi of this organization was as follows: it was founded in Kyiv on the basis of the First Shevchenko Kyiv Labor School in late 1925 as an alternative to the Moscow organization of the Communist Komsomol. Mykola Pavlushkov became the founder and first head of UYA. In 1929, UYA was exposed by the punitive Soviet authorities as an "underground counterrevolutionary organization". In 1946, the organization resumed its activity in Germany, in the camps of American-funded forced refugees from Eastern Europe. The first volume of the organization's main publication was released in Munich in December 1946. In December 1949, Holos Molodi magazine was founded in London. The active book publishing movement of this organization begins there.

The author's attention is focused on the analysis of printed materials produced by this organization and not fully available today in Ukraine. They include a number of small-print cyclic publications issued in Munich and London, as well as Avanhard and Holos Molodi monthlies, and the thematic page of the UK regional branch of UYA in the London newspaper Ukrainska Dumka. According to the thematic principle, the following main subjects of the publications are analyzed: propaganda of the ideas of belligerent Ukraine in the non-Bolshevik democratic world; protection and continuation of the Ukrainian Insurgent Army's deeds and those of fallen heroes of Ukrainian national liberation struggles of all times; assimilation of foreign experience in all spheres of life and state-building for its further use in Ukraine liberated from Bolsheviks.

Key words: *Ukrainian Youth Association; UYA; Avanhard magazine; Holos Molodi magazine; journalism in exile; publishing in exile; information activities of Ukrainians abroad.*

Від кінця 40-х – початку 50-х років минулого століття в культурно-освітньому та громадському житті української еміграції Європи, а згодом і Америки все голосніше звучить аббревіатура СУМ. Розшифровується вона як Спілка Української Молоді.

Уже в самій назві цього організованого молодіжного руху чітко окреслюється його засадничий зміст: не соціально-класова, не політична, не конфесійно-релігійна, не станова, а національна організація, в основі якої – головне гасло «Бог і Україна». Упродовж не одного десятиріччя існування ця організація винятково на засадах добровільності вміло

об'єднувала десятки тисяч розкиданих у світах українських дівчат і хлопців. І в статутних документах, і на практиці вона незмінно толерувала такі важливі на чужині чесноти, як національна свідомість, чесність, працьовитість, вірність національно-християнським традиціям та ідеалам, виплекані упродовж століть українською нацією.

Натомість на теренах радянської України виховані правлячою комуністичною партією кілька поколінь молодих людей нічого не знали (та й тепер не знають) про феномен СУМу на чужині. Більше того, сучасному загалові невідомий і той факт, що ця молодіжна

українська організація була лише відроджена на еміграції, а витoki її слід пізнавати й вивчати в Україні. І що волею історії у драматичний час становлення в наших краях тоталітарної системи СУМу судилося стати альтернативою ВЛКСМ (Всесоюзна ленінська комуністична спілка молоді).

У науковій літературі й досі побутують дві діаметрально протилежні точки зору на передумови, причини виникнення Спілки Української Молоді та головні завдання діяльності.

Низка дослідників вважає, що «Спілка Української Молоді», як і «Спілка Визволення України», була проектом радянських спецслужб кінця 20-х – початку 30-х років ХХ ст. з метою виявлення і ліквідації національно свідомої частини українського суспільства. Через це, як вони вважають, організація не мала чіткої структури і не була масовою. Цієї думки, зокрема, дотримуються дослідники В. Пристайко, Ю. Шаповал [13], В. Прилуцький [14].

Існування СУМ в Україні як реальний факт здебільшого доводять дослідники або безпосередні учасники того руху, які після Другої світової війни опинилися в діаспорі. Це, зокрема, В. Плющ [12], Є. Онацький [10], В. Річицький [18], Я. Деремента [4].

Завдання статті – дослідити феномен молодіжного руху в середовищі української молоді підрадянської України та діаспори; з'ясувати обсяги та головні тематичні напрямки інформаційно-пропагандивної діяльності у формі випуску СУМом різних друкованих видань.

Джерельною базою дослідження послужили документи і матеріали Крайової управи СУМ, що зберігаються в архіві та бібліотеці Союзу Українців у

Великій Британії в Лондоні, а також підшивки періодичних видань «Голос Молоді», «Авангард», «Українська Думка» та «Визвольний Шлях», повні комплекти яких наявні лише в цьому архіві.

Зазначена проблематика в українознавстві розробляється вперше.

СУМ в Україні: постання і знищення

Історія поступу України до незалежності переконує: молодь, передусім студентська і старша шкільна, ставала головним двигуном головних суспільно-політичних зломів, що прокочувалися в різні епохи українською землею. Варто у цьому контексті згадати хоча б кілька знакових подій недалекого від нас ХХ ст. за участю молоді, що вплинули на подальші віхи національної історії:

- бій на станції Крути під Ніжином студентського куреня, що складався в основному з київських студентів, за оборону столиці УНР Києва в січні 1919 року;
- бій під Базаром частини Української армії в наступі на захоплений більшовиками Київ у листопаді 1921 року;
- студентська революція на граніті 1990 року;
- Революція гідності в Києві, що почалася в листопаді 2013 року.

Зазвичай ті події були спонукані не лише діями влади, а й нерішучістю, неодностійкістю, непослідовністю дій старших провідників національно-визвольного руху.

Поразка Української національної революції 1917–1921 років призвела до поступового зміцнення позицій комуністичної влади.

Чому?

Тут відіграли роль кілька чинників. Виділимо найголовніші.

Після короткого періоду політики «воєнного комунізму» більшовики пішли на певні послаблення: для за добрювання українського селянства «продрозверстку» було замінено на «продподаток», інтелігенції обіцяно повсюдну українізацію, в освіті відмінено плату за навчання, вірним дозволено переходити до щойно відновленої Української автокефальної церкви, для молоді створювалися робочі місця на підприємствах. Як сигнал для припинення спротиву радянській владі багато колишніх «самостійників» сприйняли перехід їй на службу низки провідних діячів УНР, з-поміж яких – Микола Хвильовий, Сергій Єфремов. Згодом – Михайло Грушевський.

Радянська пропаганда різними засобами посилювала фальшиві тези про те, що лише у федерації з так званою робітничою радянською Росією і за єдиної дії «з пролетарями великоруськими» можливий культурний і національний розвиток України.

Саме на фоні таких зовні заспокійливих тенденцій розвитку суспільної свідомості в передових колах української молоді знайшлися уми, які, ніби відчуючи прийдешню катастрофу (а вона вже вимальовувалася на рубежі середини 20-х років), спонукали до появи в столиці України наприкінці 1925 року нової молодіжної організації – Спілки Української Молоді.

Це була принципова альтернатива нав'язаній Москвою комуністичній спілці молоді (ВЛКСМ та її підрозділу в Україні – ЛКСМУ). Про справжню сутність цієї ВЛКСМ досить відверто й сміливо, як на той час, висловився Сергій Єфремов. Ця організація була «найсправжнісіньким болотом, на якому пишшно процвітали

підлість, зрадництво, безпринципова ту-пість, кар'єризм та фанатична відданість більшовизмові» [18, с. 4].

Від початку СУМ позиціонувалася організацією національно свідомої молоді, яка основним завданням діяльності проголошувала боротьбу з більшовизмом за самостійність України. Вона стала символом відродження на східноукраїнських землях, здавалося б, назавжди притлумленої тоталітарним комуністичним режимом націоналістичної ідеї.

Засновником і першим очільником СУМу, за документами судової справи проти цієї організації, став Микола Павлушков. Показовими є штрихи з його біографії. Народився в Тулі. Батько – росіянин, якого 1922 року радвлада заарештувала за «контрреволюційну діяльність» (був священиком). Мати ж походила з родин відомих українських діячів Сергія Єфремова та Володимира Дурдуківського. Після арешту глави родини мати із сином переїздить із Тули до Києва та поселяються в своїх національно свідомих родичів. Микола, який доти не знав української мови, звісно, під впливом дядьків, не просто вбирає в себе за короткий час непізнаний досі український світ, а й стає незабаром його ревним захисником.

Одним із осередків формування альтернативного молодіжного руху була Перша Київська трудова школа ім. Шевченка, яку провадив на ту пору талановитий педагог і науковий співробітник ВУАН Володимир Дурдуківський (брат матері Миколи Павлушкова). Там від 1923 року діяло Літературне товариство, яке згодом було перейменоване на Товариство Єднання та Згоди (ТЄЗ). Після закінчення цієї школи саме в цьому

Товаристві Микола Павлушков розгорнув активну громадську роботу. Ставлячи ціль на демократичних засадах змагатися із комсомолом за уми української молоді, він перетворює ТЄЗ на організацію більш політичного і фактично конспіративного характеру. Для цього особисто розробляє програму і статут організації.

Засадничим пунктом Програми СУМу була теза про те, що «Україна має бути вирвана з-під узурпаційної окупаційної влади, визволена й перетворена у вільну незалежну Українську Народну Республіку, з усіма демократичними вольностями, з центральною народньою владою, з парламентом, який обирає би відповідальне перед ним міністерство і президента» [17, с. 9].

Надійним соратником керівника СУМу стає ще одна суспільно активна та патріотично налаштована молода особистість – Борис Матушевський, родом із Боярки. Його батько Федор Матушевський був відомим українським громадським діячем, публіцистом і журналістом, редактором перших українських газет у Києві – «Громадська Думка» і «Рада», членом Центральної Ради і першим послом УНР у Греції, де й помер 1919 року.

Так, у травні 1925 року в Києві постало Центральне бюро Спілки Української Молоді, зусиллями якого до кінця того року на багатьох теренах України утворилися й почали активну діяльність низові осередки.

Матеріали слідчої справи вказують на способи створення цих осередків: конспіративним шляхом на базі так званої системи «п'ятірок». Один із активістів ретельно відбирав групу з п'яти перевірених чоловік. Головним критерієм

їхньої надійності було бажання і готовність у підпільний спосіб боротися за самостійну Україну. Кожен із членів «п'ятірки» згодом мав самостійно організувати свою окрему «п'ятірку». Зазвичай низові ланки організації не мали бути безпосередньо зв'язані між собою, що забезпечувало можливе викриття по вертикалі проводу організації. Перша «п'ятірка» тих відчайдушів склала керівний орган організації – Центральне бюро, яке очолив Микола Павлушков.

За спогадами сестри Павлушкова Наталії, Микола «особисто організовував осередки СУМ на Донбасі та Кубані, були намагання поширити СУМ на всі українські поселення на території Радянського Союзу. Ішла також освідомлююча праця серед молодих вояків Червоної армії, в ряди якої була примусово загнана українська молодь. Декотрі члени СУМ згодом виявили велику активність на початку 1930-х років в організації та керівництві селянським повстанням проти примусової колективізації» [15, с. 12].

Найголовніша ділянка сумівських справ – переписування, передрук і поширення серед молоді листівок, брошур та іншої патріотичної літератури. Об'єктами їхньої пропагандивної роботи ставали драматичні гуртки, просвітні культурологічні клуби, також події культурно-освітні заходи місцевої влади.

Однією з голосних акцій новоствореної молодіжної організації стало поширення листівок у низці навчальних закладів столиці та у Софійському соборі Києва, який на той час був центром відродженої УАПЦ і в якому наприкінці травня 1925 року відбувалася панахида за вбитим агентом Кремля 25 травня в Парижі провідником УНР Симоном Петлюрою. У листівках містилися сміливі й

небезпечні для радянської влади фрази: «Люди, українці!.. Пролилася невинна кров кращого сина України. Доки ж терпіти?..».

1929 року СУМ як «підпільна контрреволюційна організація» була викрита каральними органами радянської влади. Із документів судової справи над СУМ випливає, що влада вирішила не афішувати факту поширення Україною патріотичного молодіжного руху, щоб не привертати до цього явища більшої кількості юнаків і дівчат. Показово судили лише двох керівників організації – 26-літнього Миколу Павлушкова та 22-літнього Бориса Матушевського. Обидва на той час були студентами Київського університету, переінакшеного владою в той час на Київський інститут народної освіти (КІНО). І не в Києві, а Харкові, в рамках процесу «Спілки Визволення України». Як відомо, керівником і організатором СВУ влада визначила тодішнього вченого секретаря Всеукраїнської академії наук, відомого літературознавця і публіциста Сергія Єфремова.

На лаві підсудних відкритого суду, що проходив упродовж березня – квітня 1930 року у приміщенні Харківського оперного театру, опинилися 45 найактивніших діячів українського національного руху. Вони отримали різні міри покарання – до розстрілу, на 10–15 літ каторги. Згодом «розстрільну» статтю замінили на каторгу. Однак майже ніхто з них із сибірських ГУЛАГів живим не вийшов. У 1937-му було знищено 300 в'язнів зловісного табору смертників на Соловках. У тому списку значився і Микола Павлушков. Борисові Матушевському тоді пощастило вижити. Після відбування п'ятирічного покарання в Ярославському політичному ізоляторі

він вийшов на волю, поселився в Росії, оскільки в Україні вся патріотична родина була знищена. Але в 1938-му як політично ненадійний був удруге заарештований і засланий до Карелії.

Жорстоко придушивши новітній рух української молоді, зруйнувавши його національну основу, більшовицька влада взялася формувати в підростаючого покоління новий світогляд – «національний за формою, соціалістичний за змістом». У період українізації дозволили видавати твори переконливого прихильника федералізації з Росією Володимира Винниченка, Миколи Хвильового та низки інших українських авторів, зокрібно тих, які сповідували «справжні комуністичні ідеї, не зіпсовані Москвою» і вірили в комуністичну ідею на український, а не московський лад.

З особливою затятістю більшовицький режим взявся затуманювати голови радянських людей по завершенні Другої світової війни. Мільйонними накладами в перекладі українською від дитячих садків, шкіл до заводських цехів і студентських аудиторій поширювалися поетичні, прозові, драматичні твори сучасних радянських авторів на історичну тематику. Театри заповнила так звана «корнійчуківщина». Державні ансамблі пісні і танцю, капели бандуристів, народні хорові колективи – повсюди оновлювався, підганявся під «злобу дня» репертуар, в основі якого було прославлення соціалістичних перетворень і обґрунтування відомої сталінської фрази про те, що «жити стало краще, жити стало веселіше».

Акцент робився на кінематографі. Перед глядачами поставали підмальовані попихачами московської пропаганди агітки про єдинокровність великоросів

і малоросів – художні фільми «Богдан Хмельницький», «Тарас Шевченко», «Володимир Мономах».

Здавалося б, свідомість української молоді, яка перебувала під немилосердним пресом безальтернативної комуністсько-більшовицької пропаганди, навіки взята партією під неусипний контроль.

Втім більшовицька система не врахувала фактору української діаспори, яка після катастрофи Другої світової війни зуміла так організуватися, що голос її в цивілізованому західному світі почав звучати потужніше й переконливіше.

Відродження на чужині

1946 року СУМ, немов Фенікс із попелу, відновився в Німеччині, в таборах фінансованих Америкою вимушених збігців із Східної Європи. Щоб зрозуміти причини масовості цього руху, варто мати на увазі такі цифри. За статистичними даними, на початку 1946 року на окупованій союзними військами західній частині Німеччини опинилося 102 тисячі українців; серед них молодь у віці від 10 до 29 років складала понад 44 відсотки [20].

Тоді в свідомості широких емігрантських кіл сильно вкоріненою була думка про те, що на чужині їм доведеться перебувати недовго. Цивілізований західний світ, мовляв, допоможе українським повстанцям прогнати більшовиків з України, отож, швидке повернення додому не за горами. І повертатися варто достойними синами вільної і незалежної Батьківщини.

Датою заснування СУМу на чужині слід вважати 6 липня 1946 року, коли в Мюнхені уперше зібралися представники існуючих тоді осередків цієї організації в американській зоні окупації

Німеччини та накреслили план подальших скоординованих дій. Варто назвати перших активістів: Я. Рак, М. Сердюк, О. Калинник, К. Кохно, Е. Стахів, І. Фізер, І. Марченко, І. Вовчук, В. Маркусь, Шанда та Євтушенко [22, с. 12].

У такий спосіб було виконано значну чорнову роботу, щоб упродовж 20–24 березня 1947 року провести в Авгсбурзі Перший конгрес Спілки Української Молоді. Там прийнято Програму, затверджено сумівський прапор, емблему та обрано Центральний комітет СУМ. На цей час організація налічувала близько чотирьох тисяч членів [6].

Про те, що це не новопостала організація, а відновлена на статутних засадах її київських засновників, наголошується в першому пункті Програми, де йдеться про завдання СУМ: «...ставлячи перед собою завдання відновити славні традиції одноіменної спілки, ліквідованої антинародним окупаційним режимом в Україні» [16]. Чітко задекларовано статус організації – непартійна, проте глибокоідейна національно-соборницька, громадсько-суспільна та національно-виховна.

Конгрес закликав активно створювати в країнах нового поселення осередки СУМу для конструктивної роботи і водночас до пильності. «Не забуваймо, що знаходимося під постійною обсервацією ворога, який намагається розкласти наші ряди, отруїти душі наші і звести нас на манівці, – наголошується в резолюції конгресу. – Тому будьмо пильні, рішучі і безкомпромісні в боротьбі з ворогом, пам'ятаючи, що з нами Бог і Правда, і що на наше покоління історія кладе велику місію – звільнити Україну і побудувати свою власну Самостійну Соборну Українську Державу!» [16].

Вже на середину 1952 року осередки СУМ існували в 14-ти країнах західного світу. Першими, після Німеччини, вони організаційно оформилися в Австрії, Бельгії (1947), Великій Британії та Канаді (1948), США (1949). Упродовж 1950 року – у Франції, Швеції, Аргентині, Бразилії, Парагваї, Австралії, Тунісі.

Політична ситуація у Східній Європі складалася так, що українським емігрантам довелося звикати до думки, що чужина буде тривалою в часі. А з поступовим закриттям таборів переміщених осіб на території Німеччини і Австрії значні маси мешканців цієї, за словами Уласа Самчука, «плянети Ді-Пі» переїжджали за океан, а також до Франції та Великої Британії. Там, де формувалися організовані українські громади, поступово відновлювалися й крайові організації СУМ.

Перші осередки СУМ у Великій Британії створюються з другої половини 1948 року. Початковий етап діяльності виявився непростим. Нова країна, нові умови життя і побуту, брак досвіду і добрих керівників.

Духовно наснажити юнаків і дівчат покликане було слово Митрополита Андрея Шептицького «До української молоді», виголошене ще 1932 року. На чужині його вперше оприлюднила в цю пору газета «Українська Думка», згодом його передруковували в молодіжних осередках СУМу. Ось фрагмент цього мудрого і повчального пастирського послання: «Бачу у Вас гарячу любов до Батьківщини-України, любов, що йде... не раз до повної пожертви собою. Признаю, що це перша і найважливіша прикмета, якою молодь може відзначатися... Та попри цінності маєте ви й деякі хиби, що до них молодість завжди схильна і що через них

і найкращі наміри можуть бути не тільки зведені на ніщо, але, навіть, можуть стати шкідливими. Свої гадки і свій спосіб бачити речі ви надто часто хочете накинути іншим... При найбільшій любові до батьків часто вважаєте себе мудрішими і ліпшими від них, легковажите їх раду, а, відкидаючи авторитет віку і досвіду, можете вкінці дійти до відкинення всякого авторитету, навіть авторитету Церкви і Бога... По найменшій жертві для Батьківщини часто бажаєте загального признання і нагороди за цю жертву. «Жертва однієї хвилини» не заступає довголітньої муравлиної праці. Не зриває однієї хвилини, тільки безупинним трудом і многими жертвами, аж до крові і смерті багатьох поколінь, підноситься нарід» [5].

За короткий проміжок часу сформована представницька мережа в місцях організованого життя українців, налагоджено зв'язок між ними, в тім числі і діловою кореспонденцією, почали видаватися оперативні обіжники. Це дало змогу у квітні 1949 року всім головам осередків зібратися на першу конференцію, на якій обговорили низку невідкладних практичних справ. Повсюдно стали організовуватися лекторії, спортивні та драматичні гуртки, курси танців.

Вже напередодні другого з'їзду крайової організації СУМ газета «Українська Думка» оптимістично заявила: «Понад 2500 активних членів СУМу – на цьому терені є дуже потужна сила молодшої генерації, що в дальшому може стати серйозним загоном безпосередньої і активної боротьби за «Бога і Україну» [7].

«Голос Молоді» з Лондона

Як і в Німеччині, тут також вирішили заснувати свій журнал. Назвали його

«Голос Молоді» (The Voice of Youth). Він незабаром став «місячником української молоді у Великій Британії». Видавець – Крайовий Комітет СУМу у Великобританії (адреса – 49 Linden Garden/ Nottin Yill Gate, London W.2 England). Друкувався в українській друкарні «Рідна Книжка» (місто Гарроу, Англія). Гаслом кожного випуску було: «Честь України – Готов Боронити!».

Перше число цього журналу вийшло друком на початку грудня 1949 року [8]. До цього активісти зробили кілька разових акцій, щоб налагодити видавничу діяльність. Першою такою спробою стало видання одноденки «Змаг Молодих». Вона приурочувалася вперше організованому на землях нового поселення масового Свята Молоді. Одноденну україномовну газету з ентузіазмом сприйняли молоді читачі, тому незабаром у світ вийшов стінний календар СУМу. Потім з'явилися пам'ятні картки-листівки «Обличчям до воюючої України».

Маючи під руками цю раритетну на сьогодні підшивку «Голосу Молоді» (із єдиним комплектом її автор працював у Бібліотеці та Архіві імені Шевченка СУБ у Лондоні), спробуємо відтворити призабуті, а то й зовсім невідомі сучасникам сторінки життя й діяльності молодшого покоління першої хвилі української еміграції на Британських островах.

Насамперед варто привернути увагу до «Сумівського маршу». Свого часу це був офіційний гімн крайової організації. Під музику й слова цього маршу відкривали й закривали імпрези, ходили в походи, проводили спортивні змагання тощо. Автором слів був сумівець В. Лагодин.

Наведемо із колись популярного маршу бодай ось ці дві строфи:

*Нас зродили заграви й руїни,
У вогні перехресних доріг,
Зойки й кров, месть і гнів України,
Муки й смерть в Соловках матерів.*

*Ми ОУН легендарні солдати,
Ми УПА непоборні бійці,
Ми сумівці незломні-завзяті
Буревійної долі гінці [23].*

У матеріалах рубрики «З життя діяльності на терені Великої Британії» – повідомлення про різні вчинки, що засвідчують жертвовність, небайдужість української молоді. Такі вчинки формували стиль поведінки, спонукали до наслідування.

Наведемо приклади.

Напередодні Різдва Христового член СУМу з поселення Копей біля Вольвергамптон, який позначив себе ініціалами Е. Г., переслав на адресу Крайового Комітету СУМ харчову посилку з проханням призначити її для хворих. Посилку спрямували до шпиталю, адресу якого повідомила редакція заявникові [3].

В осередку СУМ у Понтипрід створено хор. На урочистій академії з відзначення річниці героїв Базару цей хор із успіхом виконав молитву «Боже, послухай Благання...» [3].

«Заходами осередку СУМ в гостелі Ківіль проведено свято Різдва Христового. На нього запросили представників міністерства праці Англії, рільничого комітету та менеджера гостелю. Колядували, співали, дивували своїми вишитими нарядами. Англійські гості склали нам подяку та висловлювали своє захоплення з наших колядок і звичаїв» [3].

Комітети осередків СУМ організували конкурс щомісячних стінних газет. Найкращою визнана стінгазета «Трембіта» осередку «Степові Орли» із Вестон-Трент [3].

З ініціативи осередку СУМ ім. Є. Ковновальця в поселенні Бабінгтон проведено кілька зборів коштів для підтримки УПА [3].

Молодь осередку СУМ ім. С. Петлюри в Кліфорді провела кілька святочних сходин з відзначенням пам'яті українських героїв [3].

В осередку СУМ ім. І. Франка в Сібсон Гостел створена спортова дружина копаного м'яча «Запоріжжа». Також організували читання лекцій з українознавства [3].

Рубрика «*Ані тортури, ані смерть*» присвячена розповідям про найкращих синів і дочок України, тих «не вгнутих українських революціонерів, які своїми героїчними вчинками, своєю кров'ю писали нові сторінки української історії». Привертає увагу (у числі 2) замальовка про Ольгу Бесараб. Прикметно, що автор сфокусував увагу читача лише на одному факті життєпису, який у польській пресі був сфальшований. Ось канва цієї цінної публікації: через місяць після весілля чоловік юної патріотки гине і вона вступає в ряди Української Військової Організації, яка діяла на підпольській території України. 9 лютого 1924 року поліція її арештовує і відправляє до катівні. За кілька днів офіційно повідомили, що Ольга повісилася в своїй камері. Тайну смерті виявили інші українські в'язні: вони віднайшли в її камері закривавлену одіж, а над ліжком нашкрябані нігтем слова: «*За кров, за сльози, за руйну / Верни, верни нам Україну*» (ч. 2 (3), с. 4). Як пізніше повідомлялося в пресі, Ольгу Бесараб закатували у в'язниці наглядці.

Частими є нариси про велетів українського духу. Так, у перших числах читачі знайомилися з маловідомими фактами з

життя Тараса Шевченка, Лесі Українки та їхніми творами.

Зустрічаються і висвітлення тем малознаних. Такою можна назвати художньо-документальну силуетку Костянтини Малицької «Княжна Ганна – Анна королева». У той час, коли у радянській пресі оспівувалася Київська Русь як спільна колиска трьох братніх народів, у лондонському журналі для української молоді на переконливих фактах ішлося про витоки Української держави з X–XI ст., про доньку мудрого українського правителя, з яким хотіли породичатися престолонамісники могутніх європейських держав.

Пізнавальні статті містилися під рубрикою «*Учітеся, брати мої*». З другого числа редакція почала публікувати уривки з популярної праці І. Огієнка «Українська культура», а саме з розділу «Вплив української культури на московську». В іншому числі читачам запропоновано матеріал про відродження духовності і способи виховання волі.

Популярною виявилася рубрика «*Театр – кіно – радіо*». В аналітичній статті (ч. 2 (3)) «Світ на фільмовій стрічці після війни» подано огляди англійських фільмів. Розповідь про історію англійського кінематографа зорієнтована на заповнення певних прогалів в освіті, вироблення естетичних смаків своїх читачів. Звертається увага юних українців на деякі англійські фільми, які заслуговують на загальне визнання.

У наступних числах редакція уміщує низку статей і репортажів про найбільшу головну англійську кіностудію. Дається характеристика фільмів «Цезар і Клеопатра», «Останній серпанок», «Люди з суходолу», «Христофор Колумб». Є інформація про життя зіркових акторів.

Тут же – короткі новини з випуску фільмів у інших країнах Заходу.

Не залишено поза увагою і радянські фільми. Зазвичай це перекладені українською мовою відгуки із світової преси – те, чого не мали можливості прочитати радянські глядачі. Ось яку оцінку подає журнал кінооглядача тиражної газети «Дейлі Телеграф» одного з перших кольорових радянських фільмів «Перемога кохання» (режисер Савченко): «примітивний», «без смаку», «нісенітниця в дії», «ярмаркова гра акторів». У поле зору потрапила і робота київської кіностудії – фільм «Подвиг» – «про безмежну мужність советських розвідників в дні Великої вітчизняної війни».

Влучну характеристику радянських фільмів подає журнал із посиланням на західну, зокрема німецьку, пресу: «Російський фільм любить великі масштаби, він брутальний і відштовхує поведінкою героїв, характерами почувань... Він наскрізь пропагандивний, тенденційний і роблений по-стахановськи – «в кузні».

Подібні оцінки подаються і на «Крейсер «Варяг», який московська критика вважала вершиною радянського кінематографа.

Лондонський журнал «Голос Молоді» припинив своє існування на злеті, проіснувавши понад два роки.

Зазвичай причиною короткого шляху діаспорної періодики ставали матеріальні чинники: видання існували на добровільні пожертви самих емігрантів. Часто бракувало саме коштів. Однак у цьому випадку причина була іншою.

Переміщення «Авангарду» із Мюнхена до Лондона

Місію своєрідного інформатора й координатора організації було покладено

на журнал «Авангард» (Avangard). Його статус – часопис української молоді на еміграції, орган Центрального комітету Спілки Української Молоді.

Перше число вийшло у Мюнхені у грудні 1946 року. Як і всі перші еміграційні періодичні видання, на етапі становлення він був машинописним і розмножувався методом малої поліграфії. Спарене число 2–3 за січень – березень 1947 року також мало машинописний варіант. А вже від числа 4 часопис (жовтень 1947) прийшов до читачів помітно оновлений – у кольоровій обкладинці, випущений у справжній друкарні. У видітих відомостях зазначався його новий статус – ілюстрований місячник, додаток до журналу «Пу-Гу». Редактором був Петро Кізко, а його заступником – Петро Карпенко-Криниця.

Своє завдання редакція визначила так: «Ознайомлювати нашу молодь з важливішими фактами нашого минулого, розкрити перед нею в об'єктивному освітленні сучасне, застерігати від морально-розкладових впливів, дати їй основні національно-світоглядні і морально-етичні напрями» [1].

1951 року Правління головного проводу СУМ приймає рішення перемістити видання журналу свого головного друкованого органу – журналу «Авангард» – з Мюнхена до Лондона та продовжувати видавати його на базі тамтешнього журналу «Голос Молоді».

Спонукою до цього було кілька чинників.

Перший. Рішення ООН про поступове закриття таборів Ді-Пі на території вцент зруйнованої Німеччини та відкриття «зеленого коридору» сотням тисяч безпритульних для переселення до Америки й Австралії унеможлилювали

подальшу роль Мюнхена як центру про-світницького і видавничого руху української еміграції.

Другий. Переміщення значного числа українських збігців із Німеччини до Лондона, а також надання права тисячам колишніх військовополонених із італійських таборів «Ріміні» і «Білярія» пере-братися на постійне місце мешкання до Британських островів посилили роль Лондона як осередку українського кни-говидавничого руху західної діаспори.

Третій. З-поміж п'ятнадцяти кра-йових організацій СУМу (крайовими вважалися організації, зареєстровані в окремих країнах поселення українців) на кінець 1951 року осередків СУМу у Великій Британії було найбільше. Про це засвідчують статистичні дані, опри-люднені на IV Конгресі цієї організації (проходив у Брюсселі в січні 1952 року): з 178 осередків та 3066 членів СУМу у Британії було зареєстровано відповідно 65 і 2472. Другою країною були США (28 і 2450). А ось у Німеччині залишалося лише 14 осередків та 290 членів, у Фран-ції – 5 (130), у Австрії – 2 (32) [21].

З переміщенням «Авангарду» до Лондона змінився його статус. Від 1952 року він став органом Центрального ко-мітету СУМ і Крайового комітету СУМ у Великій Британії. Редакція й адміністра-ція його розмістилися в новонабутому Українському домі Лондона за адре-сою: 49, Linden Garden, Nottin Hill Gate, London W. 2 England.

На новому місці випуску журнал швидко набирив авторитету. Уже до по-чатку 1952 року мав свої представництва в Австрії, Австралії, Англії, Аргентині, Бельгії, Бразилії, Венесуелі, США, Кана-ді, Парагваї, Тунісі, Франції та Швеції. Став виходити збільшеним обсягом (32

сторінки) раз на два місяці. Постійними авторами журналу були Дмитро Дон-цов, Олександр Олесь, Леонід Полтава, Григорій Косинка, Віктор Андрієвський, Ярослав Пеленський, професори Гри-горій Ващенко, Володимир Державин, П. Курінний та інші.

Незважаючи на те, що мюнхенський «Авангард» після переїзду редакції до Лондона фактично поглинув місцевий місячник «Голос Молоді», творці остан-нього вирішили продовжити час його іс-нування у формі спеціальної тематичної сторінки, місце для якої стало виділяла редакція газети «Українська Думка».

Перший випуск такої сторінки під назвою «Голос Молоді» (логотип жур-налу-попередника було збережено) з'явився тут у числі від 6 травня 1954 року. Відтоді ця сторінка постійно про-писалася в «Українській Думці».

Щорічні звіти СУБ про свою діяль-ність дають змогу простежити частоту її появи. Від 1955 до кінця 70-х років – що-місячно; упродовж 80-х років регуляр-ність підготовки матеріалів до сторінки зменшується вдвічі, а то й утричі – від 4 до 6 випусків у рік; упродовж 90-х ро-ків – 9–12 разів на рік [19].

Робота осередків СУМ в усьому за-хідному світі повсюди пожвавилася й увиразнилася після того, як у Канаді було оприлюднено «Звернення воюючої України до всіх українців на еміграції». Крайовий Комітет СУМу в Канаді видав цей документ у частині, яка стосувалася української молоді, масовим накладом у формі стилізованого в кращих традиціях українського книговидання плакату 1953 року. У травні 1954 року його передруко-вує лондонська газета «Українська Дум-ка». Документ поширюється в осередках окремо додрукованими листівками.

Зважаючи на те, що цей актуальний і на сьогодні документ є фактично невідомим в Україні, його текст варто навести повністю:

«Українська молоде!

Ти на еміграції мусиш піти в авангарді визвольної боротьби, як у ньому йде молодь на Землях. Ти мусиш цілком віддати себе інтересам Воюючої України і бути готовою на кожний її поклик, щоб стати поруч своїх друзів, що зі зброєю в руках борються за визволення народу, за щастя, за радість і творчу працю української молоді у Українській державі. Ти мусиш бути високоорганізованою і активною, мусиш постійно сталити свою ідейність та невпинно підносити свій рівень загального і фахового знання та політичної вироблености. Своє перебування серед інших народів широко використати для того, щоб навчитися все-го, що в них доброго й корисного, щоб засвоїти собі їхній досвід праці в усіх галузях життя і державного будівництва. Але пильно зберігай себе перед розкладовими впливами, які розхитували б твою ідейність та підривали моральну стійкість.

Перед тобою, українська молоде, як і перед цілою нашою еміграцією, стоїть завдання зазнайомлювати чужинців з визвольною боротьбою українського народу. Роби це при кожній нагоді і всіма засобами. Використовуй для цього свої особисті знайомства, зв'язки з молоддю інших народів і міжнародніми організаціями молоді. Запалюй молодь усіх народів на боротьбу проти большевизму. Вона найскоріше зрозуміє тебе, бо кожна молодь найживіше обурюється на неpravу і насильство і завжди готова боротися проти них.

В Україні в місяці жовтні 1949».

Цей документ підписали: голова підпільної Греко-католицької церкви отець-професор М. Лаврівський, генерал-хорунжий УПА Р. Лозовський-Чупринка, голова Генерального Секретаріату УГВР В. Коваль та ще 18 чоловік.

Друкуючи промовистий документ доби, редакція «Української Думки» супроводила його таким редакційним коментарем: «Щомісяця на цій сторінці будемо публікувати інформацію, наскільки нам вдається зреалізувати це Звернення до молоді. Тут будуть підсумки нашої щоденної праці, обмін досвідом, дискусія і критика, сумівська проблематика і реакція на ворожі до української справи виступи. Наша Україна як ніколи потребує сьогодні Хмельницьких, Мазеп, Шевченків, Петлюр, Коновальців, Чупринок. У цьому часі політичного підкупства і гангстерства ми мусимо плекати кришталні характери, незламну волю і ясну думку, щоб не впасти на коліна перед тим світом» [2].

Восени 1953 року українська молодь Великої Британії вирішила привернути увагу світової спільноти до сумної дати української історії – 20-річчя замовчуваного Москвою голодомору в Україні 1933 року. Окрім організації маніфестацій, у більших містах організованого мешкання українців було підготовлено й випущено серію книжок з метою ознайомлення світової спільноти про справжні масштаби замовчуваного на Заході геноциду українського народу. Йдеться про спеціально підготовлені для цього твори місцевих авторів: «В дев'ятім крузі» Осипа Воропая, «Голод імени Сталіна: Україна в 1933 році» Ф. Пігіди-Правобережного та «Комунізм – ворог людства» О. Калинника, що побачили світ упродовж 1952–1955 років.

Інші видання СУМу

Треба гадати, що тодішні провідники Спілки Української Молоді добре усвідомлювали значення місії цієї організації на чужині. І саме з такого усвідомлення та бажання залишити наступним поколінням молодечий пульс життя і результати своєї діяльності в тривожну й обнадійливу епоху, що вже відійшла, й народилася ідея створення книги-альбому «СУМ на чужині».

У другому числі журналу «Голос Молоді» за 1950 рік знаходимо звернення до молоді такого змісту: «Центральний комітет СУМ звертається з проханням переслати до редакції документи, фотографії, матеріали, оригінальні світлини з життя, діяльності, процесу Союзу Визволення України (СВУ), Спілки Української Молоді (СУМ) в Україні та інших теренах Советського Союзу. За цінні матеріали – нагорода. На бажання матеріал повертається власникові» [9].

З усіх кінців Великої Британії, куди доля закинула українців, пішли незабаром на вказану у зверненні адресу великі й малі поштові конверти. А в них – старі фотографії, виконані переважно фотоаматорами-початківцями, вирізки з друкованих на папері не кращого ґатунку газетних шпальт, дивом уцілілі кліше з перших сумівських видань, збережені на спогад про гарячу й коротку в часі пору юності стіннівки, листівки, інші документальні свідчення добрих справ, яких багато робилося на початках стрімкого розвою цієї організації на чужині.

Від задуму доброго наміру до його втілення проминуло 14 років. Були періоди, коли в касі центрального проводу СУМу не було жодного centa. За умов сучасної України, коли ініціатори таких проектів безнадійно і безпідставно

сподіваються на допомогу держави, все те мало б загинути. Нинішнім українським державотворцям, яким байдуже, на якій вулиці жити, в яку церкву ходити, збереження на віки таких архівних колекцій не є актуальним. Але в цьому випадку йдеться про сформовану в суворих реаліях еміграції українську громаду, коли на таку допомогу навіть сподіватися не варто було. Проте там, на чужині, кожен від початку приходив до усвідомлення, що зберегти себе, свою національну особність можна лише за умови, коли децицю із важкого заробітку відкладатимеш на загальну справу.

Цей великообсяговий і великоформатний диво-альбом із сотнями безцінних на сьогодні з історичного боку фотографій, в яких зафіксовано для нащадків найважливіші події в житті кожного сумівця, побачив світ завдяки власним, посильним для кожного, пожертвам сотень і сотень членів цієї організації. Його робили не професіонали в сучасному розумінні цього слова, але його й нині можна без вагань виставляти на будь-яких міжнародних книжкових виставках. Як свідчення сильного бажання його творців показати все краще, на що здатні українці, якщо вони мають свободу і почуття власної гідності.

Зворушливо сприймається сьогодні ось ця частина Передмови, написаної до читача від імені головного проводу СУМ: «Ми свідомі, що альбом не віддзеркалює всієї діяльності низових клітин СУМ, бо не завжди був там фотограф і багато дуже цікавих подій у житті нашої організації не зафіксовано. Ми також свідомі багатьох інших недоліків, спричинених грошевими і технічними труднощами. Віримо, однак, що фотоальбом «СУМ на чужині» для тисяч його

членів залишиться на довгі роки дорогою с особистою пам'яткою з юнацьких днів і молодечих поривів. Для майбутніх поколінь української молоді цей альбом залишиться доказом того, що, хоч розкинені долею на чужині, ми жили, вчилися, працювали і боролися однієї мети – визволення нашої Батьківщини-України» [22, с. 3].

Один із примірників видання авторів цих рядків подарував у Лондоні Володимир Музичка – син першого українського друкаря у повоєнній Великій Британії. Батько Володимира Осип Семенович Музичка – колишній юний вояк Української Повстанської Армії і дивізійник Першої Української Національної Армії, пройшовши через табори Ді-Пі й опинившись в Англії, першим освоїв справжню лінотипну друкарську машину з українським шрифтом і був безпосередньо причетний до друку цієї книги.

Рясний корпус інших видань СУМу, ініційованих, профінансованих і виданих з емблемою цієї організації, за способом поліграфічного втілення можна умовно поділити на дві групи: циклостильові та високого друку.

Циклостильовим способом видавалися здебільшого реферати, брошури, вишкільні матеріали для вчителів шкіл українознавства та деякі науково-популярні розвідки місцевих авторів. З-поміж них варто виділити: «Визвольна боротьба українського народу», «Україна і Московщина», «Перше листопада 1918 року», «Як був проголошений IV Універсал». За результатами оголошеного конкурсу на кращі п'єси для сумівських театрів випущено кілька п'єс-переможців конкурсу та інсценізацію з творів І. Франка.

З другої групи видань розголос у громади мали такі книги: «Заповіт Тараса Шевченка» Д. Донцова, «Злочини Москви у Вінниці» В. Ковалю, «Виховання волі і характеру» Г. Ващенко (у двох частинах), «Національна свідомість» М. Ломацького, драма «УПА в Карпатах» та інші.

Узагальнену оцінку місця й ролі СУМу в житті організованої української громади Великої Британії подав із нагоди ювілею цієї організації редактор збірника Роман Панас: «СУМ – це виховно-розвагова організація, яка допомагає Школам українознавства, а там, де таких нема, їх заступає. СУМ виховує чесних і працьовитих громадян і свідомих українців. СУМ втримує та скріплює українську ідентичність серед української молоді, яка народилася далеко від України. СУМ готує кадри громадських провідників: вистачить приглянутися, скільки колишніх і теперішніх сумівців керують такими організаціями, як Союз Українців у Великій Британії (СУБ), Організація Українських Жінок (ОУЖ), Школи українознавства, Українські Товариські Клуби і т. п. Співка Української Молоді вклала поважну цеглину в українське громадське життя у Великій Британії і ми повинні тим гордитися. Без СУМу, як дуже влучно схопила одна з наших летючок, було б насправді сумно у Великій Британії за останніх 50 і більше років» [11].

Підсумовуючи, доходимо таких висновків:

– знищення від початку становлення Співки Української Молоді в підрадянській Україні, що унеможливило розгорнути діяльність організації у центрі й на місцях, засвідчує її роль на цьому етапі швидше як символу відродження на східноукраїнських землях національної

ідеї, як потужної альтернативи офіційно нав'язаної Москвою комуністичної спілки молоді.

– Стрімке, ніким не регламентоване відродження СУМ у таборах Ді-Пі на території поруйнованої війною Німеччини засвідчує феномен живучості ідеї національної організації, побудованої винятково на засадах добровільності та сповідування найкращих чеснот свого народу: національної свідомості, чесності, працьовитості, християнських традицій та ідеалів. І цей феномен підтверджують такі статистичні дані: на середину 1952 року дієві осередки СУМ існували в 14-ти країнах західного світу, де замешкала організована українська діаспора.

– Від початків становлення СУМ створила цілу мережу друкованих періодичних і книжкових видань, головними завданнями яких були: пропаганда в позабільшовицькому демократичному світі ідей воюючої України; захист і продовження справи УПА, полеглих героїв національно-визвольних змагань українців усіх часів; засвоєння в чужинців їхнього досвіду праці в усіх галузях життя і державного будівництва з тим, щоб потім використати його у визволеній від більшовиків Україні.

– Головними періодичними друкованими органами організації на чужині були журнали «Авангард», «Голос Молоді» та окремі щомісячні тематичні сторінки в лондонській газеті «Українська Думка».

ЛІТЕРАТУРА

1. Від редакції. *Авангард* (Мюнхен). 1946. Ч. 1. С. 3.
2. Від редакції. *Українська Думка*. 1954. Ч. 19 (6 травня).
3. Вчинок, гідний наслідування. *Голос Молоді*. 1950 (лютий, рік другий). Ч. 2 (3). С. 22.
4. Деремєнда Я. Фрагменти з діяльності СУМу в 20-х роках: На підставі матеріалів із зізнань Миколи Павлушко на судовому процесі СВУ – СУМ з 18 і 19 березня 1930 року. *СУМ на чужині*. Лондон, 1954. С. 9–11.
5. До української молоді: Слово Митрополита Андрея. *Українська Думка*. 1948. Ч. 47. 5 грудня.
6. Енциклопедія історії України. Київ: Наукова думка, 2012. Т. 9. (Прил – С).
7. М. М. До з'їзду Спілки Української Молоді у В. Британії. *Українська думка*. 1951. Ч. 9. 4 березня.
8. Напередодні другого крайового з'їзду. *Голос Молоді*. 1950. Ч. 2. С. 2.
9. Оголошення. *Голос Молоді*. 1950. Ч. 2. С. 21.
10. Онацький Є. Українська мала енциклопедія: 16 кн.: у 8 т. Буенос-Айрес, 1962. Т. 5, кн. X: Літери Ол – Пер. С. 1270.
11. Панас Р. Вступне слово. Спілка Української Молоді у Великій Британії. Лондон: СУБ, 2002. С. 7.
12. Плющ В. Боротьба за Українську державу під советською владою. Підпільні українські організації у 1920–1940 роках. Лондон: Українська Видавнича Спілка, 1972. 126 с.
13. Пристайко В., Шаповал Ю. *Справа «Спілки Визволення України»: Невідомі документи і факти*. Київ, 1995.
14. Прилуцький В. Опір молоді політиці більшовицького режиму та репресивні заходи проти неї в УСРР (1928–1936 рр.). З архівів ВУЧК – ГПУ – НКВД – КГБ. 2000. № 2/4.
15. Початки СУМ в Україні. *Спілка української молоді у Великій Британії: Понад півстоліття праці з молоддю*. Лондон: СУБ, 2002. С. 12.
16. Програма Спілки Української Молоді. *Авангард* (Мюнхен). 1947. Ч. 4. С. 3.
17. Програма СУМу. *СУМ на чужині*. Лондон, 1954. С. 9.
18. Річицький В. Під прапором боротьби за волю: Кілька фактів з історії Спілки Української Молоді на рідних Землях. *СУМ на чужині*. Лондон, 1954. С. 4–8.

19. Річні звіти СУБ. Архів і Бібліотека Союзу Українців у Великій Британії у Лондоні. Роки 1955–1999.

20. Спілка української молоді на еміграції. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Спілка_української_молоді

21. Статистичні дані на день IV Конгресу СУМу. Архів і Бібліотека Союзу Українців у Великій Британії у Лондоні. Тека «СУМ».

22. СУМ на чужині / упорядники І. Федчиняк, Я. Деремєнда. Лондон, 1954. С. 12.

23. Сумівський марш. *Голос Молоді*. 1950. Ч. 3 (4). С. 1.

REFERENCES

1. Editorial Note. (1946). *Avanhard* (Munich), Vol. 1, p. 3. [in Ukr.]

2. Editorial Note. (May 6, 1954). *Ukrainska Dumka*, Vol. 19. [in Ukr.]

3. An Act Worthy of Emulation. (1950. February, year two). *Holos Molodi*, Vol. 2 (3), p. 22. [in Ukr.]

4. DEREMENDA, Ya. (1954). Some Fragments of UYA's Activities in the 1920s: Based on the Materials from Mykola Pavlushko's Evidence at the UFU-UYA Trial on March 18 and 19, 1930. In: *UYA abroad*. London, pp. 9–11. [in Ukr.]

5. To the Ukrainian Youth: A Word from Metropolitan Andrei. (December 5, 1948). *Ukrainska Dumka*, Vol. 47. [in Ukr.]

6. *Encyclopedia of the History of Ukraine*. (2012). Vol. 9. (Appendix C). Kyiv: Naukova Dumka. [in Ukr.]

7. M. M. (March 4, 1951). On the Occasion of the Congress of the Ukrainian Youth Association in Great Britain. *Ukrainska Dumka*, Vol. 9. [in Ukr.]

8. On the Eve of the Second Regional Congress. (1950). *Holos Molodi*, Vol. 2, p. 2. [in Ukr.]

9. An Announcement. (1950). *Holos Molodi*, Vol. 2, p. 21. [in Ukr.]

10. ONATSKYI, Ye. (1962). *Letters Ol – Per*, Vol. 5, Book 10 of *Ukrainian Small Encyclopedia*: 16 Books: in 8 Volumes. Buenos Aires, p. 1270. [in Ukr.]

11. PANAS, R. (2002). *The Introductory Word. Ukrainian Youth Association in Great Britain*. London: Association of Ukrainians in Great Britain, p. 7. [in Ukr.]

12. PLIUSHCH, V. (1972). *Fighting for the Ukrainian State under the Soviet Rule. Underground Ukrainian Organizations in the 1920s–1940s*. London: Ukrainian Publishing Union, 126 p. [in Ukr.]

13. PRYSTAIKO, V., SHAPOVAL, Yu. (1995). *Union for the Freedom of Ukraine Trial: Unknown Documents and Facts*. Kyiv. [in Ukr.]

14. PRYLUTSKYI, V. (2000). The Resistance of Young People to the Policy of the Bolshevik Regime and Repressive Measures against It in the USSR (1928–1936). From the Archives of VUCHK – GPU – NKVD – KGB, (2/4). [in Ukr.]

15. *The Origins of UYA in Ukraine. Ukrainian Youth Union in the UK: More than Half a Century of Youth Work*. (2002). London: Association of Ukrainians in Great Britain, p. 12. [in Ukr.]

16. Program of the Ukrainian Youth Association. (1947). *Avanhard* (Munich), Vol. 4, p. 3. [in Ukr.]

17. UYA Program. (1954). *UYA Abroad*. London, p. 9. [in Ukr.]

18. RICHYTSKYI, V. (1954). Under the Banner of the Struggle for Freedom: Some Facts from the History of the Ukrainian Youth Association in Its Native Lands. In: *UYA Abroad*. London, pp. 4–8. [in Ukr.]

19. *Annual Reports of the AUGB. Archives and Library of the Association of Ukrainians in Great Britain in London. 1955–1999*. [in Ukr.]

20. *Ukrainian Youth Association in Exile*. [online] Available at: https://en.wikipedia.org/wiki/Ukrainian_Youth_Association [in Ukr.]

21. *Daily Statistics for the 4th UYA Congress. Archives and Library of the Ukrainian Youth Association in Great Britain in London. UYA Folder*. [in Ukr.]

22. FEDCHYNIK, I., DEREMENDA, Ya., comps., (1954). *UYA Abroad*. London, p. 12. [in Ukr.]

23. Sumy March. (1950). *Holos Molodi*, Vol. 3 (4), p. 1. [in Ukr.]